

δικού κόμματος που σφράγισε, από το τέλος του πολέμου, τα πολιτικά πεπρωμένα της χερσονήσου: το Κόμμα της Χριστιανικής Δημοκρατίας.

Σήμερα, παρά την κονιορτοποίηση των δυνάμεων και των επιδώξεών της, η ΧΔ επιβιώνει ως μια ιδέα που διαπερνά πλαγίως την ιταλική πολιτική ζωή: διχασμένη ανάμεσα στο Λαϊκό Κόμμα του Καστανιέτι, το γαϊδουράκο των «Δημοκρατικών» του Πρόντι (ο οποίος στο μεταξύ έγινε πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής) και του Παρίζι, το Υδευ του Μαστέλα, την αντιπολίτευση του Καζίνι και του Μπουτιλιόνε, αλλά κυρίως το θωρηκτό του Σίλβιο Μπερλουσκόνι (Φόρτσα Ιτάλια) που, αντικειμενικά, πήρε τη μεγαλύτερη φέτα από τη λειά της ΧΔ. Κι όλα αυτά ενώ οι Δημοκράτες της Αριστεράς του Βάλτερ Βελτρόνι, εγγονοί του ΙΚΚ αλλά κυρίως η μοναδική δύναμη που βγήκε λίγο-πολύ άθικτη από τον κυκλώνα των «Καθαρών Χεριών», περνούν μια σοβαρή κρίση ταυτότητας.

Φυσικά, η τόση αβεβαιότητα έχει τις ρίζες της στο παρελθόν. Και με τις ιστορικές ρίζες αυτής της αβεβαιότητας ασχολείται ένα από τα πιο ενδιαφέροντα δοκίμια που μου έτυχε να διαβάσω γύρω από αυτό το θέμα: το «Η Ιταλία της κεντρο-αριστεράς» του Γιάννη Βούλγαρη, ερευνητή στο τμήμα πολιτικής κοινωνιολογίας του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών στην Ελλάδα. Δεν είναι καθόλου περίεργο, ούτε εκπληκτικό, το γεγονός ότι είναι ένας Έλληνας διανοούμενος αυτός που μας προσφέρει μια ρεαλιστική, προσεγμένη και χωρίς τα πάθη της άμεσης εμπλοκής εικόνα εκείνης της Ιταλίας, κόρης της μεταπολεμικής περιόδου, στην οποία αναλώθηκε το ανολοκλήρωτο όνειρο: εκείνο της συγκόλλησης των ρεφορμιστικών δυνάμεων στο εσωτερικό της ΧΔ (κόμμα πολυσυλλεκτικό, με μια αριστερά που μερικές φορές βρισκόταν πιο αριστερά από το ΙΚΚ, και μια δεξιά που ανταγωνιζόταν τους νοσταλγούς του πιο άκρατου συντηρητισμού) με ένα Σοσιαλιστικό Κόμμα που ήταν υπερβολικά μικρό για να είναι αξιόπιστο και που, για χρόνια, έμενε υποταγμένο στον κομμουνιστικό γίγαντα: το πιο μεγάλο κομμουνιστικό κόμμα της δυτικής Ευρώπης.

Η θέση του Βούλγαρη, ο οποίος αναλύει την περίοδο '60-'68 με μια μοναδική μεσογειική ευαισθησία, είναι εξαιρετικά πειστική. Πράγματι, ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η κεντροαριστερά «από μεγαλόπνοο μεταρρυθμιστικό σχέδιο που γεννήθηκε για να ικανοποιήσει τόσο τις ανάγκες του συστήματος όσο και ένα διαδεδομένο ευρύ πολιτικό αίτημα, αναδιπλώθηκε σε μινιμαλιστικές και τακτικίστικες πρακτικές, μετατρέποντας τη μεταρρυθμιστική του διάσταση σε μια δύσκολη και βαλλόμενη από παντού υπόθεση». Ουσιαστικά το πείραμα απέτυχε επειδή η πορεία προς την ολοκλήρωσή του ήταν υπερβολικά αργή, αφού η προωθητική του δύναμη είχε αναπόφευκτα εξαντληθεί.

Στο οξύ πολιτικό μυαλό του ηγέτη που

υπήρξε ο πρωτεργάτης και ερμηνευτής εκείνου του ρεφορμιστικού σχεδίου, δηλαδή του Άλντο Μόρο, υπήρχε η βούληση ενός είδους μπαϊπάς στις διεθνείς αντιδράσεις, φέροντας την αριστερά –ξεκινώντας από το Σοσιαλιστικό Κόμμα– όσο ήταν δυνατό πιο κοντά στον κυβερνητικό χώρο, και ευνοώντας στη συνέχεια, σε μια πιο μακρινή προοπτική, τις δυνάμεις εκείνες (τους μετριοπαθείς του ΙΚΚ) που εκείνη την περίοδο ήδη ωρίμαζαν τη ρήξη τους με τα ολοκληρωτικά καθεστώτα του σοβιετικού μπλοκ. Ο Μόρο, όπως εξηγεί ο Βούλγαρης, όχι μόνο με ικανότητα αλλά και με μεγάλη διαύγεια, είχε καταφέρει να κάνει το άνοιγμά του στους σοσιαλιστές με μια από τις γνωστές του επινοήσεις (οι «παράλληλες συγκλίσεις» έμοιαζαν περισσότερων με μια θεωρητική θέση παρά με σλόγκαν), αποδεχόμενος να διευθύνει μια κεντροδεξιά κυβέρνηση με σκοπό να ανοιχτεί προς τα αριστερά. Η δουλειά που έκαναν στο επίπεδο των ιδεών ο Μόρο και, μέχρις ενός σημείου, ο Φανφάνι, προκάλεσε την επίθεση των δυνάμεων της συντήρησης, οι οποίες καταθρύμματσαν το ιδεολογικό φορτίο ολόκληρου του σχεδίου. Επομένως το όλο σχέδιο γεννήθηκε κουτσό εξαιτίας στρατηγικών, πολιτικών, οικονομικών και θρησκευτικών λόγων. Η μελέτη του Βούλγαρη θυμίζει πώς οι Ηνωμένες Πολιτείες, παρά την παρένθεση του Τζων Κέννεντι που έβλεπε την ιταλική κεντροαριστερά με κατανόηση και ίσως με συμπάθεια, μπουκόταρσαν συστηματικά το σχέδιο. Στέκεται στις επικίνδυνες και γοητευτικές ενεργειακές στρατηγικές του προέδρου της ENI Ενρίκο Ματτέι ο οποίος, κάνοντας ένα άνοιγμα στον αραβικό κόσμο και στα πετρελαιικά του πλούτη, προσπάθησε να βγάλει την Ιταλία από το πνιγηρό μονοπώλιο των Εφτά Αδελφών, προκαλώντας όμως ασυγκράτητες πολεμικές. Τέλος, μας υπενθυμίζει τις πέτρινες αντιστάσεις της καθολικής Εκκλησίας, που είχε τρομοκρατηθεί από μια ενδεχόμενη μαρξιστική μόλυνση. Τα εξαιρετικά ανοίγματα του πάπα Τζιοβάνι XXIII, ικανά να ταρακουνήσουν μέσα σε λίγα χρόνια τα θεμέλια μιας χιλιετούς εξουσίας, είχαν συναντήσει πράγματι ακατανίκητα εμπόδια στα κολλώδη δωμάτια της εξουσίας του Βατικανού. Τόσο ο Ματτέι όσο και ο Μόρο πλήρωσαν με τη ζωή τους το θάρος τους. Η διορατικότητα, όμως, του Βούλγαρη πάει παραπέρα, μπιγνώντας το μαχαίρι σ' εκείνη την Ιταλία που έπρεπε να συμβιώσει με την «περιορισμένη κυριαρχία» της. Σε άλλες εποχές μια τέτοια ανάλυση θα αντιμετωπιζόταν ως μια ανατρεπτική άποψη. Σήμερα, όχι μόνο οι θεσμικές παρεκκλίσεις, κατά τη διάρκεια της περιόδου των σφαγών και της τρομοκρατίας, καταγγέλλθηκαν από τον πρωθυπουργό Τζιουλιάνο Αμάτο, αλλά μια μαχαίρη ήρθε και από την πλευρά μιας από τις σημαντικότερες μορφές των ιταλικών μυστικών υπηρεσιών: τον στρατηγό Τζιανα-

ντέλιο Μαλέτι, που ζει εξόριστος στη Νότιο Αφρική. Ο στρατηγός εντόπισε ακριβώς σ' αυτή την «περιορισμένη κυριαρχία» (από την επιρροή των ΗΠΑ) τη ρίζα πολλών επεισοδίων εκείνης που ονομάστηκε «νύχτα της Ιταλικής Δημοκρατίας». Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν πολλοί λόγοι αισιοδοξίας. Όπως σημειώνει ο Βούλγαρης, ο σπόρος των χρόνων της κεντροαριστεράς δεν χάθηκε. Είναι ο συννεκτικός ιστός στον οποίο καθρεφτίζεται σήμερα η Ιταλία, μια Ιταλία που πρέπει να ευγνωμονεί το κουράγιο όσων, τότε, δεν είχαν εισακουστεί και κατανοηθεί.

Τάσος Κωστόπουλος,

Η ΑΠΑΓΟΡΕΥΜΕΝΗ ΓΛΩΣΣΑ.

ΚΡΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ ΤΩΝ ΣΛΑΒΙΚΩΝ

ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ,

εκδ. Μαύρη Λίστα, Αθήνα 2000, 405 σελ.

Μαριλένα Κοππά

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ του Τάσου Κωστόπουλου επιχειρεί να εξετάσει ένα θέμα ταμπού για την ελληνική κοινωνία και την ελληνική διανόηση: την πολιτική του ελληνικού Κράτους, από τις αρχές του αιώνα έως σήμερα, απέναντι στους σλαβόφωνους της ελληνικής Μακεδονίας.

Ο συγγραφέας, στηριγμένος σε μια εκτενέστατη βιβλιογραφία, παρακολουθεί τις επιλογές της ελληνικής πολιτείας απέναντι σε μια γλωσσικά διακριτή ομάδα, επιλογές που σε κάθε περίπτωση είχαν έναν κοινό παρονομαστή, την επιθυμία απόλειψης της σλαβογλωσσίας και την καταστροφή της γλωσσολογιστικής ιδιαιτερότητας μιας ομάδας ελλήνων πολιτών.

Το βιβλίο καταρρίπτει το μύθο ότι η καταστολή της γλωσσικής διαφορετικότητας στις περιοχές της Βόρειας Ελλάδας αφορούσε μόνο τη μεταξική περίοδο. Η συστηματική παρακολούθηση της πολιτικής που εφάρμοσε το εθνικό κέντρο για την ενσωμάτωση της διαφορετικής περιφέρειας από την ένταξη των περιοχών αυτών στο ελληνικό κράτος, μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους μέχρι τις μέρες μας, έρχεται να φωτίσει σκοτεινές πτυχές της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας, που ξεπερνούν κατά πολύ το γλωσσικό ζήτημα.

Το βασικό επιχείρημα του βιβλίου, που παρουσιάζεται με αδιάφυστα στοιχεία, είναι το γεγονός της διαχρονικότητας της γλωσσικής διαφοράς στην ελληνική Μακεδονία. Απέναντι στο γεγονός αυτό, στόχος της ελληνικής Πολιτείας δεν είναι η εκμάθηση και η εκ παραλλήλου χρήση της ελληνικής γλώσσας. Στόχος είναι η απόρριψη, εκούσια ή καταναγκαστική, της μητρικής γλώσσας.

Η πολιτική αυτή δείχνει να έχει αμβλυνθεί

και σχετικοποιηθεί με τη Μεταπολίτευση και τη σταθεροποίηση της διαδικασίας εκδημοκρατισμού στη χώρα μας. Ακόμη δεν έχει απαλειφθεί, ίσως γιατί ποτέ δεν έχει αρθρωθεί ως παραδοχή μιας συνειδητής πολιτικής επιλογής. Η λογική του «ανύπαρκτου ζητήματος» –κρατική πολιτική από το τέλος του εμφυλίου έως τις μέρες μας– δεν επέτρεψε μια ανοιχτή και έντιμη δημοσία συζήτηση γύρω από το πρόβλημα των σλαβοφώνων, εμποδίζοντας την «κάθαρση», τη δυνατότητα δηλαδή θυτών και θυμάτων να μιλήσουν για τα γεγονότα και να επιδιώξουν τη δικαίωση ή τη συγγνώμη. Η πολιτική της σιγής, η έννοχη σιωπή, το μόνο που πέτυχε ήταν να συμβάλει στην περαιτέρω ριζοσπαστικοποίηση μιας νέας γενιάς σλαβοφώνων, δίγλωσσων πια μετά από τόσα χρόνια κρατικής καταστολής, ορισμένοι από τους οποίους –οι πιο ακραίοι– πέρασαν από τη γλωσσολογιστική ιδιαιτερότητα στην εθνική διεκδικηση (απόρριψη του εθνικού κέντρου, αναζήτηση αναφοράς πέραν των συνόρων).

Το βιβλίο χωρίζεται σε 12 κεφάλαια, που παρακολουθούν την ελληνική πολιτική στο θέμα από τις αρχές του 20ού αιώνα έως σήμερα. Στο πρώτο, το εισαγωγικό κεφάλαιο, τίθενται οι παράμετροι του προβλήματος. Τονίζεται ότι στις παραμονές των Βαλκανικών Πολέμων, ένας στους τρεις κατοίκους της Μακεδονίας ήταν σλαβόφωνος, χωρίς όμως η γλώσσα να είναι κατ' ανάγκη προσδιοριστική της εθνότητας. Το οθωμανικό σύστημα των μιλέτ που διέκρινε τον πληθυσμό σε θρησκευτικές κοινότητες και όχι σε εθνικές ομάδες περιέπλεκε ακόμη περισσότερο τα πράγματα σε αυτό το συγκεκριμένο τοπίο.

Οι πόλεμοι και οι ανταλλαγές πληθυσμών ήρθαν να αλλάξουν ριζικά το τοπίο. Παρά τις κοσμογονικές αλλαγές, 165 έως 200.000 σλαβόφωνοι παρέμειναν εντός των συνόρων, εκ των οποίων οι μισοί και πλέον στη Δυτική Μακεδονία. Ο συγγραφέας αναφέρει (σελ. 31) ότι το 1925 αποτελούν το 61% του πληθυσμού στο νομό Φλώρινας, το 20% στην επαρχία Εορδαίας του νομού Κοζάνης και το 31% του πληθυσμού στο νομό Πέλλας. Στο ίδιο κεφάλαιο ο συγγραφέας επιχειρεί να παρουσιάσει τις απόψεις για τη γλώσσα που ομιλείται στην ελληνική Μακεδονία. Γλώσσα αυθύπαρκτη ή ιδίωμα; Αποτελεί ή όχι δυτικοβουλγαρική διάλεκτο; Πόσες παραλλαγές εμφανίζονται στον ελλαδικό χώρο; Δυστυχώς αυτά τα ερωτήματα πολιτικά φορτισμένα, αντί να αποτελούν αντικείμενο έρευνας και ενδεχομένως αντιπαράθεσης των γλωσσολόγων, πέρασαν στα άμεσα ενδιαφέροντα των κρατικού μηχανισμού. Πριν ιδρυθεί η Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας το 1944, στα πλαίσια της Γιουγκοσλαβίας, βασικό μέλημα των ελλήνων λογίων ήταν η διαφοροποίηση των σλαβικών διαλέκτων της Μακεδονίας από τη βουλγαρική γλώσσα (σελ. 38-39). Μετά τη

δημιουργία του ομόσπονδου κράτους, η θέση περί αυτοτέλειας εγκαταλείπεται. Ακόμη και η ίδια η ονομασία της γλώσσας, όπως εύστοχα παρατηρεί ο συγγραφέας, προκαλεί σύγχυση. Μέχρι να διαμορφωθεί η φιλολογική βουλγαρική, τα σλαβομακεδονικά δεν αντιμετωπιζόνταν ως διαφορετική γλώσσα από τον γειτονικό ελληνόφωνο πληθυσμό. Από τη στιγμή που κωδικοποιείται η επίσημη βουλγαρική φιλολογική γλώσσα, οι ίδιοι οι ομιλητές αποκαλούν τη γλώσσα τους μακεδονικά (σελ. 41).

Τα επόμενα κεφάλαια του βιβλίου αποτελούν ένα συγκλονιστικό οδοιπορικό στις δύσκολες σχέσεις ανάμεσα στους σλαβόφωνους κατοίκους της ελληνικής Μακεδονίας και το επίσημο κράτος. Το ζητούμενο είναι πώς θα γεφυρωθεί ένα υπαρκτό χάσμα ανάμεσα στο ελληνόφωνο κέντρο και συγκεκριμένους σλαβόφωνους πληθυσμούς της Μακεδονίας. Η αντίθεση κέντρου-περιφέρειας στη συγκεκριμένη περίπτωση φορτίζεται με σειρά άλλων αντιθέσεων: πόλη-ύπαιθρος, γαιοκτημονες-καλλιεργητές κ.ά. Μέσα από όλη την αφήγηση είναι σαφές ότι ο γλωσσικός εξελληνισμός προκρίνεται ως η μόνη αποτελεσματική άμυνα της χώρας, που αισθάνεται περικυκλωμένη σε ένα εχθρικό, όπως εκτιμά, περιβάλλον.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η θέση του συγγραφέα ότι η προσπάθεια εξάλειψης της μητρικής γλώσσας επενδύθηκε ιδεολογικά με το επιχείρημα ότι η απώτατη καταγωγή των σημερινών σλαβόφωνων είναι ελληνική (από τους αρχαίους Μακεδόνες) και η σλαβογλωσσία τους οφείλεται σε κάποιο «ιστορικό ατύχημα». (σελ. 59) Αυτή η άποψη έφτασε μέχρι να ισχυριστεί ότι η σημερινή γλώσσα των σλαβοφώνων είναι η μετεξέλιξη της ελληνικής γλώσσας των αρχαίων Μακεδόνων.

Σε όλη την περίοδο που εξετάζεται, το σχολείο θα αναδειχθεί ως ο προνομιακός δίαυλος για την εφαρμογή της κρατικής πολιτικής. Το ελληνόφωνο σχολείο θα είναι ο βασικός μηχανισμός προώθησης της εθνικής ιδεολογίας. Παράλληλα, η σύνδεση της γλώσσας με την εθνική συνείδηση θα είναι αυτό που θα χαρακτηρίσει την ελληνική πολιτική και θα καταστήσει ακόμη πιο αναγκαία, κατά το επίσημο κράτος, την εξαφάνισή της. Πώς αντιδρούν οι σλαβόφωνοι σε αυτό; Αν και οι περισσότεροι είναι πλέον δίγλωσσοι, αρνούνται την πολιτική του ανύπαρκτου ζητήματος. Η σιωπηρή αντίσταση, μετά από τόσα χρόνια πολιτικής καταστολής, οδήγησε στη διατήρηση από μεγάλο μέρος των «ντόπιων», όπως τους ονομάζουν, της μητρικής γλώσσας. Διεκδικούν το δικαίωμα να τραγουδούν, να γλεντάνε και να γιορτάζουν στη γλώσσα που επιλέγουν και να διατηρούν τις παραδοσιακές μορφές πολιτισμού τους. Τα πράγματα δείχνουν πάντως να εξελίσσονται. Η μακρά Μεταπολίτευση, που τώρα δείχνει να ολοκληρώνεται, έχει αφήσει

πολλές πόρτες ανοιχτές για ειρηνική συνύπαρξη, ανοχή και αποδοχή, κάτι που θα ήταν σύμφωνο και με τις συμβατικές υποχρεώσεις της χώρας μας.

Το βιβλίο του Κωστόπουλου έρχεται να καλύψει ένα μεγάλο κενό, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί «κενό σιωπής». Στηριγμένο σε εκτενή βιβλιογραφία, σημαντικά αρχεία αλλά και έγγραφα του Υπουργείου Εξωτερικών, το βιβλίο παρουσιάζει μια άγνωστη στο ευρύ κοινό πτυχή της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας, μια πτυχή που οφείλουμε πλέον όλοι να γνωρίζουμε.

Δ. Κατή, Μ. Κονδύλη,

Κ. Νικηφορίδου (επιμ.),

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΝΟΗΣΗ.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ,

εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1999, 252 σελ.

Γιώργος Φουρτούνης

Ο ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΣ αυτός τόμος έχει την καταγωγή του σε μία παλαιότερη συνάντηση εργασίας (Αθήνα, Μάιος 1997) αφιερωμένη στη διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στο γλωσσικό και το νοητικό. Στον τόμο συνεισφέρουν διακεκριμένοι Έλληνες αντιπρόσωποι των αρκετών ερευνητικών πεδίων που φαίνονται να έχουν λόγο επί αυτού του αντικείμενου. Όπως είναι προφανές, κάθε μία από αυτές τις συνεισφορές επιδέχεται κριτικής κατά μόνας, και μόνον κατά μόνας, είναι δηλαδή υπεύθυνη για τον εαυτό της και για τον εαυτό της αποκλειστικά –και μάλιστα, τόσο με τα κριτήρια που προσδιάζουν στον εκάστοτε κλάδο προέλευσης όσο και με τα ασαφή ακόμα κριτήρια για τη συμβολή σε έναν αιτούμενο διακλαδικό ή διεπιστημονικό διάλογο. Θα μπορούσε, λοιπόν, κανείς να επιχειρήσει την κριτική παρουσίαση ενός εκάστου εκ των κειμένων που συναρטיζούν το βιβλίο, πράγμα όμως που είτε θα ξεπερνούσε τα περιοριστικά όρια μίας βιβλιοπαρουσίασης, είτε θα ήταν εξαιρετικά ανούσιο. Επιπλέον, δεν θα ήταν παρουσίαση του βιβλίου. Και τούτο διότι, όπως συμβαίνει με τα περισσότερα πράγματα, ακόμα και ένας συλλογικός τόμος είναι κάτι περισσότερο από το άθροισμα των μερών του, και αυτόν ακριβώς τον ολισμό υποδηλώνει η αναγραφή των τριών επιμελητριών (εν προκειμένω) στο εξώφυλλο ως υπεύθυνων του όλου εγχειρήματος. Στο δικό τους ενεργητικό ή παθητικό θα καταγραφεί το βιβλίο, πράγμα που δεν συμβαίνει προφανώς με το καθ' ένα από τα άρθρα που περιέχει (και αυτό ανεξαρτήτως του γεγονότος ότι έχουν και οι τρεις τις δικές τους ξεχωριστές συνε-